
XAVIER LAMUELA

INSTAL·LACIÓ O ESTABLIMENT? ENCARA SO- BRE ELS OBJECTIUS DE LA PROMOCIÓ LINGÜÍSTICA

---

*Language policy is not made for the sake of language alone;
it is made for a better life of equity and dignity for the people.*

E. Annamalai (2003: 129)

HEU DIT NORMALITZACIÓ?

Fa uns quants anys Miquel Pueyo (1989) va publicar un article on comparava el terme diglòssia amb la paraula màgica Antaviana, concebuda per Pere Calders; tots dos mots poden significar ben bé qualsevol cosa. Ja fa temps que l'expressió normalització lingüística també pateix d'aquest mal; el mateix Aracil, referència obligada quan se'n parla, ja es va queixar amb prou raó, i prou aviat, que l'etiqueta hagués esdevingut un placebo còmode i aplicable a qualsevol activitat o a qualsevol discurs relacionat amb el "tema" (Aracil 1983b: 98). Seria prou fàcil establir una llista de textos que mostressin els usos contradictoris i sovint perfectament buits de la tal expressió. Sorpren més que es trobin, presentades com a intents de clarificació, panòplies de sentits diversos del terme que en consumeixen el caràcter equívoc (Branchadell 1996: 17-27; Boix & Vila 1998: 314-326).¹ El meu parer és que la nostra feina ens exigeix un esforç de precisió i de rigor

1. Les operacions que fa Branchadell amb aquesta expressió mereixen que ens hi aturem un moment. Després de presentar-ne tres sentits en bateria al seu llibre de 1996, tal com acabem de comentar, al de

i que és indispensable manejar termes definits de manera unívoca, tot esperant que la realitat, sempre esmunyedissa i proteica, ens en respecti la validesa durant un temps raonable. Pretendre que és la posició militant la que justifica l'ús de termes ambigus (Boix & Vila 1998: 326) és ignorar que l'ambivalència de la paraula és una arma clàssica dels discursos que emparen i dissimulen la posició de domini i que la seva acceptació converteix el discurs pretesament reivindicatiu en discurs irremeiablement submís.

Considero que en la presentació d'Aracil (1965) de la "normalització lingüística" cal destriar –i separar– dos aspectes que, si no m'erro, aquest autor lligava amb un vincle de necessitat: d'una banda, el procés d'adaptació que fa que les funcions lingüístiques de la societat assegurin que l'estructura i les funcions de la llengua responen a requeriments socials canviants i, de l'altra, els objectius i els eventuais resultats de les intervencions que promouen aquesta adaptació. El procés és definit, però els resultats només són referits (Aracil 1965: 28): «Aquests idiomes "minoritaris" topen amb un dilema: o bé compartiran la sort del còrnic i el dàlmata, o bé seguiran l'exemple d'aquells altres idiomes (com el txec, el polonès, el finès, etcètera) que han subsistit obscurament fins que han pogut "emergir" amb les respectives nacions-Estat.» Darrere d'això hi ha d'haver la convicció que existeix el vincle de necessitat a què he al·ludit, altrament expressat per la fórmula de l'alternativa excloent entre la normalització i la substitució. És possible interpretar la malaurada història del terme normalització a partir del fet que, explotant l'absència d'una definició explícita dels objectius del procés, resolva un problema d'innominable: per als enemics de la promoció del català

1997 no arriba a donar-ne una definició. A 2001 (pp. 37-38), en torna a donar una que reprèn en l'essencial la seva proposta de 1987: «En definitiva, considerarem que la normalitat del català s'assolirà quan, en el territori de Catalunya, aquesta llengua posseeixi els atributs següents:

a) Plenitud d'ús en el sentit original de Vallverdú [1998: 18], és a dir, possibilitat que els seus parlants la utilitzin en tots els àmbits.

b) Vehicle de comunicació interètnica, és a dir, llengua que s'utilitza per defecte entre membres de grups lingüístics diferents.

c) Oficialitat exclusiva o, en el cas que hi hagi altres llengües oficials, oficialitat prioritària.»

Però aquesta definició, comprovem fàcilment que ha estat il·legitimada per les seves argumentacions de 1997. En efecte, deixant de banda el punt (a), que demanaria alguns aclariments, –i l'ús inadequat de l'expressió "comunicació interètnica" per a referir-se a la situació catalana– ni sembla sensat esperar que s'arribi a la situació caracteritzada a (b) i (c) només amb mesures de discriminació positiva ni els principis que accepta l'autor al seu llibre de 1997 podrien autoritzar els règims d'oficialitat formulats a (c). Afortunadament, les seves argumentacions són poc convincents en més d'un punt.

l'establiment és inadmissible, per als seus partidaris és improbable i per als qui usen la promoció amb fins demagògics és inequívoc; per a tots plegats és innominable.

Si resultés, com sostindré tot seguit desenvolupant la teoria de la instal·lació (Viaut 1996), que és possible assegurar la continuïtat de l'ús d'una llengua sense arribar-la a establir com en el cas del txec o del polonès, cauria el postulat de l'exclusió entre normalització i substitució i l'esquema del procés adaptatiu hauria de ser aplicable a l'anàlisi de casos diversos de promoció lingüística. Llavors, el camp de significats cobert inicialment per l'expressió normalització lingüística, que jo considero definitivament devorada per l'equivocitat, correspondria a les nocions de promoció lingüística, adaptació, establiment i instal·lació. Aquí m'ocuparé explícitament de les dues darreres, tot fent referències contínues a les altres dues.

L'ESTABLIMENT DE LES LLENGÜES

Prenc, com a punt de partida de la discussió, la meua definició de 1994a (p. 108): «el procés d'establiment d'una llengua dins d'una societat modernitzada és el que li atorga la funció discriminant principal, característica d'aquesta mena de societat.» Aquesta definició reprèn formulacions anteriors (Lamuela 1987: 9-10) que, tot i no trobar-se emmarcades en un cos teòric construït com el de 1994a, contenen els elements essencials: «La planificació lingüística orientada a superar la situació de subordinació d'una llengua haurà de combatre la interposició i la intrusió de la llengua dominant, fonamentalment en el vessant –social– de l'ús i accessòriament i complementàriament en el vessant –formal– de l'estructura lingüística. Una llengua no subordinada, dominant o no respecte a una altra, és una llengua establerta com a necessària per al funcionament de la societat en què es parla: l'objecte d'aquesta mena de planificació lingüística es pot anomenar, doncs, procés d'establiment d'una llengua i el procés d'estandardització és el seu correlat formal. Una manifestació indicativa de la situació de les llengües establertes és que són necessàries per al funcionament social de tal manera que el seu aprenentatge forma part dels processos de socialització.»

On la definició de 1994 parla de “la funció discriminant principal”, el text de 1987 diu, d'una manera més directament entenedora però molt més vaga, que «una llengua no subordinada, dominant o no respecte a una altra, és una llengua establerta com a necessària per al funcionament de la societat en què es parla». D'altra banda, el 1994 es limita l'abast de la definició a les societats modernitzades tot vinculant-hi

l'esmentada "funció discriminant principal". Veurem més endavant que l'emmarcament sociohistòric dels processos de què es vulgui parlar és una condició mínima de validesa del que s'arribi a dir; ara val la pena de fer alguns aclariments sobre la noció de funció discriminant. Començaré per una precisió que es refereix a la seva caracterització bàsica; Murgades (1992: 9) ja destacava que funció discriminant i funció integradora són la mateixa cosa: «segons ja s'afirmava més amunt, en una societat com la nostra la llengua serveix tot just, molt abans que per a fer-hi belles lletres, per a discriminar, és a dir per a integrar i promocionar, o per a excloure i postergar, segons el major o menor domini que en demostrï l'usuari; i això no tan sols pel que fa als coneixements que se'n tingui al nivell parlat o escrit, sinó també al nivell de manipulació en màquines que fins fa poc eren mecanogràfiques i que ara són informàtiques.» Cal recordar, doncs, que la funció discriminant no és necessàriament discriminadora i que, si bé comporta l'exclusió d'alguns, és, en realitat, la funció que regeix la inclusió de tots els qui participen en la vida social.

Em veig obligat, per a continuar el meu discurs, a recordar quines entenc que són les funcions socials de la llengua, compresa la que ara ens ocupa (Lamuela 1994a: 37-40, 56-58). Recorro, doncs, tot adaptant-la, a la presentació resumida que en vaig fer a Lamuela 1996b (pp. 240-241):

a) La funció comunicativa correspon a l'ús instrumental que es fa de les llengües per a transmetre informació i instruccions. Permet l'obtenció de resultats pràctics.

b) Mitjançant la funció definidora o de representació les llengües produeixen una versió de la realitat que es manifesta en els discursos propis de cada tradició cultural; aquesta funció defineix les possibilitats expressives de cada llengua i alhora n'és definida.

c) La funció simbòlica opera a través de les connotacions associades a les formes lingüístiques. Les associacions rellevants en relació amb les actituds lingüístiques són: les connotacions d'adequació de les formes lingüístiques als diferents usos socials, i les connotacions d'identitat a través de les quals els parlants de diferents grups socials s'identifiquen, o són identificats, per la seva llengua o per certs trets de la seva manera de parlar.²

---

2. En aquest text comptava entre les associacions pròpies de la funció simbòlica "les diverses atribucions de valor (connotacions de valor pràctic, prestigi social, prestigi cultural...)"; més endavant oferiré una revisió d'aquesta meua interpretació de les atribucions de valor.

d) La funció discriminant regula juntament amb altres mecanismes d'integració-segregació la posició dels diversos individus i dels diversos grups en el conjunt social.³ Aquesta última funció deriva de les altres que he enumerat. Des del punt de vista de la funció comunicativa, les capacitats relatives a certs usos de la llengua –escriptura, tècniques d'escriptura, llenguatge culte, registres lingüístics especialitzats– determinen possibilitats de promoció social de l'individu que les posseeix. El maneig de certs registres i de les formes de llengua elaborada també té a veure amb la funció de representació en oferir una visió més complexa de certs aspectes de la realitat, amb la major capacitat d'acció que en deriva. La funció simbòlica d'adequació exclou de certes situacions les persones que no han après a utilitzar el llenguatge de la manera que hi és apropiada. La funció simbòlica d'identificació controla la divisió en grups socials mitjançant les connotacions d'identitat pròpies de les diferents maneres de parlar, tot desenvolupant una funció que és més distintiva que no pas discriminant i que caracteritzaré més avall. No cal dir que tot el que dic a propòsit de certes formes lingüístiques també val per a les llengües preses en conjunt.

És freqüent que les societats no modernitzades funcionin amb un sistema d'interaccions comunicatives basat en una trama de capacitats lingüístiques en diverses llengües que són utilitzades segons els contextos, de tal manera que pràcticament tots els membres de la societat són plurilingües però cap llengua per ella sola no garanteix el funcionament del conjunt ni és coneguda per tothom. Annamalai (2003: 116) parla de “xarxes de llengües” –*language networks*– i apunta a una teoria de les xarxes “aplicable a la vida amb diverses llengües” que propugna com a base de polítiques lingüístiques favorables al plurilingüisme: «The language policy must be seen to have a greater impact on the language network than on any one language. Language policy, then, is not about a language but is necessarily about languages, about the functional (or ecological) relationship between languages. It must be informed by a theory of networking applicable to multilingual living, such as that of Barabasi [*sic*] (2002) applicable to the flow of information on the Internet with multiple nodes as well as to movement of vehicles on the crisscross of roads, transmission of information in the gene structure and sequencing etc. Such a theory must be concerned about efficiency,

---

3. En el text citat utilitzava l'expressió funció de selecció social.

not in the sense of maximal outcome at the end but in the sense of maximal benefit to each node in the network.»⁴

En les societats modernitzades, existeix una llengua coneguda generalment, la llengua establerta, que en garanteix el funcionament i que hi regula l'ascens social mitjançant la funció discriminant. Participar plenament en la vida social comporta el coneixement de la llengua establerta, les capacitats lingüístiques que permeten la promoció personal són les relatives a aquesta llengua, i hi pertanyen les formes estàndards, percebudes de tal manera que el fet de no utilitzar-les habitualment i, encara més, la incapacitat de fer-ho estigmatitzen els parlants i fan que se'ls atribueixin posicions marginals en el conjunt social.

UN NOU "ORDRE" LINGÜÍSTIC?

Una característica general dels processos històrics d'establiment de les llengües en les societats modernitzades ha estat el fet que s'han acompanyat de processos concomitants de substitució d'altres llengües. Una qüestió sociolingüística central és entendre per quines raons s'ha produït aquest fenomen i determinar si es pot aturar, si es poden establir noves llengües sense provocar nous processos de substitució, o si és concebible i viable engegar programes de planificació lingüística que rearticulin el funcionament de les societats modernitzades en xarxes de llengües comparables a les de les societats tradicionals.

Pel que fa als processos de substitució i cenyint-nos al domini lingüístic català, el cos de materials i d'estudis referits al cas valencià –sovint prenent perspectives més àmplies– permet de fer-se una idea prou completa dels mecanismes en joc.⁵ D'altra banda, s'ha de tenir present el treball de Pueyo (1996), que, dedicat al conjunt del domini lingüístic, abasta les condicions del procés de substitució en tres estats diferents i tracta, doncs, les condicions històriques particulars de cada un. Dins del plantejament eminentment teòric que adopto aquí, em limitaré a triar algunes constants de fons que seran pertinents per al conjunt de la meva discussió, ben conscient que deixo de banda

---

4. No falten autors catalans que s'han pronunciat a favor de polítiques plurilingüístiques; vegeu, per exemple, Bastardas (2000) i Junyent (1998).

5. A les aportacions bàsiques de Ninyoles (1969, 1971, 1972) i a la contribució penetrant d'Aracil (1968), ens cal afegir almenys Montoya (1996) i Querol (1989, 2000). Aracil també és autor de treballs de plantejament més general entre els quals destaca 1983a.

qüestions fonamentals per a la història de les substitucions lingüístiques lligades als processos de modernització.

Una primera consideració a fer és que, en els processos de substitució lingüística, participen igualment factors estructurals i representacionals: es canvien de manera efectiva les condicions de la comunicació i també es desenvolupen un discurs i una concepció de la realitat que “expliquen” i contribueixen a produir aquestes noves condicions.⁶ Parlar de “les condicions de la comunicació” no és altra cosa que parlar de “la distribució dels usos”, que comporta noves capacitats lingüístiques i noves normes d’ús, explícites i implícites.⁷ És essencial tenir present que la distribució dels usos, que pot ser funcional, opera en tot cas dins d’espais de comunicació: territoris, xarxes d’interlocutors o de receptors, eventualment contingudes dins de grups socials, i àmbits o sectors d’activitat. Ja es veu que utilitzo una noció àmplia d’espais comunicatius que comprèn els espais d’interacció entre les persones però també aquells caracteritzats per alguna forma d’oferta o de presència lingüística, des dels mitjà a la generació i la recepció de comunicacions escrites o de productes que comporten alguna mena d’ús lingüístic. La substitució lingüística de què parlem ara ha operat partint de grups –elits socioeconòmiques, intel·lectuals, funcionaris– i de sectors d’activitat –producció literària, escola, administració pública, gestió de l’activitat econòmica–, però s’ha fixat sempre un espai territorial generalment determinat per les divisions estatals. En l’ordre de les representacions, no cal ni dir que el nacionalisme ha tingut un paper central, entre altres coses, perquè assegura la definició d’un territori; en la línia de raonament que he emprat ara, m’interessa fixar-me en l’utilitarisme (Querol 1989: 126-127).⁸ Els axiomes bàsics de l’utilitarisme són que “les llengües serveixen per a comunicar” i que “com més parlants tenen i més possibilitats ofereixen de comunicar-hi més valor tenen”; algunes versions hi afegeixen el grau d’elaboració, presentat com una conseqüència de l’exuberància de possibilitats comunicatives.

6. Vegeu la noció de facilitació “(del coneixement i l’ús de la llengua expansiva)” elaborada per Pueyo (1996: 30-33, 93-98) per a referir-se als fenòmens motors del que anomeno “canvi de les condicions de comunicació”. Calaforra (2006) explica de manera modelica les interaccions entre discursos i representacions –agraïxo aquí a l’estimat col·lega que m’hagi fet conèixer el seu article abans de la publicació i les cordials paraules que m’hi dedica.

7. Recordem la definició que dona Cooper (1989: 45) de planificació lingüística: «Language planning refers to deliberate efforts to influence the behavior of others with respect to *the acquisition*, structure, or *functional allocation of their language codes*.» La cursiva és meua.

8. L’utilitarisme és un component bàsic de la “ideologia de progrés” (Lamuela 1994a: 69-70).

Els processos de substitució lingüística han procedit, i s'ha volgut que procedissin, com les inundacions. En la realitat, una nova llengua ha ocupat inicialment zones aïllades del domini lingüístic d'una altra i, en les últimes fases, s'ha invertit aquesta situació i ha estat la llengua substituïda la que ha resistit en illes lingüístiques. En les representacions, però, han estat sempre les llengües objecte de substitució les que han aparegut com a fragmentades; la definició de l'espai de la llengua dominant ha anat sempre acompanyada de la destrucció de l'espai de les llengües subordinades, de la mateixa manera que s'oposava la llengua a les no llengües, als *patois*, a França, als *dialetti*, a Itàlia...⁹ Adoptant una perspectiva sistèmica, podem dir que els processos de substitució lingüística són processos de reducció de la complexitat dins d'espais delimitats específicament: els territoris estatals. El que és important de subratllar és que hi ha accions deliberades de promoció d'aquest procés i que hi ha una concepció de la realitat que, més enllà del nacionalisme indubtablement coadjuvant, el justifica i l'estimula. Les accions a què em refereixo concerneixen essencialment la gestió de l'espai, començant, naturalment, per l'establiment de les fronteres. Les xarxes radials de comunicacions construïdes a partir d'una capital situada a l'interior són un exemple òptim i prou gràfic del que estic dient: organitzen l'espai de tal manera que afavoreixen determinats contactes i n'inhibeixen d'altres. Pel que fa a les llengües, les nocions d'interposició de la llengua dominant entre la subordinada i les altres i d'intrusió de la dominant entre les varietats de la subordinada, proposades per Aracil (1983c), il·lustren clarament aquesta ocupació de les línies de comunicació. Tot això deixa clar un aspecte essencial de l'operació: seria un error creure que aquesta consisteix a obrir el màxim de possibilitats de contacte; consisteix a obrir el màxim de possibilitats de contactes d'una mena determinada alhora que busca d'impedir els altres, que esdevenen cada cop més rars. Però, naturalment, és presentada com una liberalització del comerç lingüístic. El truc és sempre el mateix i consisteix a obrir certes vies de comunicació a costa de tancar-ne d'altres. La pretesa llibertat lingüística, com la pretesa llibertat comercial, parteix d'un sistema de regulacions que situa una oferta en posició de dominància retroactuada; després, tot sembla un procés natural i es combaten com a antiliberals les regulacions que podrien limitar el monopoli de l'oferta dominant. La complexitat manté l'accés a ofertes diverses; eliminant-la es destrueix l'opció de tria i

9. És interessant d'observar que la proliferació actual de "noves llengües" sovint obeeix al mateix principi de fragmentació que la proliferació de "dialectes" en una fase anterior.

la riquesa que deriva de la possibilitat de multiplicar les combinacions d'elements i d'influències. El monolingüisme és, doncs, una forma de dominació que imposa la submissió a una única oferta lingüística, als seus continguts i a les regles del joc social dictades per la referència a una sola llengua. Dins d'aquesta perspectiva, es veu clarament que les concepcions i els discursos utilitaristes presenten la realitat amb el biaix monolingüista que destaca la importància de les comunicacions en llengua dominant i oculta els beneficis indubtables que reporten les comunicacions en les altres llengües. Si reprenem els termes de la citació anterior d'Annamalai (2003: 116) i concebem una xarxa d'usuaris combinada amb una xarxa de llengües, per als utilitaristes compta més el producte final de la xarxa pròpia de la llengua més utilitzada –que de fet beneficia sobretot els qui hi fan circular la seva oferta tendencialment monopolista– que els beneficis obtinguts pels diversos nusos de la xarxa completa –que comprenen un nombre important d'usuaris plurilingües.

Contra la consumació dels processos de substitució lingüística, juga la dificultat actual de tancar els espais comunicatius, deguda a l'omnipresència de mitjans de comunicació que permeten l'accés a realitats d'ordres molt diversos i que atorguen un paper creixent a la possibilitat que els individus i les comunitats petites posin en circulació els seus punts de vista i les seves pròpies informacions. Però aquests fenòmens s'acompanyen d'una importància creixent de representacions que afavoreixen la pèrdua de complexitat: l'utilitarisme i certes concepcions liberals que proscriuen la idea de regulació, tot ocultant o presentant com a atributs naturals de les posicions de dominància les regulacions que en són a l'origen i que en continuen afavorint el manteniment i el creixement retroactuat. En són un bon exemple les esquinçades de vestidures “liberals” que apareixen davant qualsevol proposta d'aplicar a l'ús d'una llengua subordinada normatives que són habituals i universalment acceptades en relació amb les llengües d'estat. Per a disposar d'un terme simple i manejable anomenaré naturalistes aquestes posicions liberals pretesament antireguladores.

Deixant de banda les profecies sobre el seu èxit futur, un programa que es proposi d'aturar els processos de substitució lingüística i d'afavorir el plurilingüisme ha de propugnar una gestió nova dels espais de comunicació i combatre les concepcions utilitaristes i naturalistes, que, no cal dir, tenen molt en comú i sovint s'articulen en un mateix discurs. Pel que fa a aquestes concepcions, ja he apuntat quines són les seves línies bàsiques de contradicció; ara intentaré de donar alguns elements concernents a l'organització dels espais comunicatius. Hem vist que, si els objectius de la planificació social de les llengües són l'adquisició i la distribució dels usos dels codis lingüístics, aquesta distribució s'ha de fer dins del que anomeno espais de comunicació. També hem vist que

les polítiques lingüístiques vinculades a la difusió de les llengües d'estat s'han esforçat a monolingüitzar un territori en tots els sectors d'activitat, tot aïllant, negant i ocultant la diversitat territorial i els grups i les xarxes de comunicació que utilitzessin d'altres llengües. Una política de signe contrari ha d'assegurar la presència en els seus espais corresponents de les llengües dels territoris i dels grups, i ha d'utilitzar la diversificació creixent de les xarxes d'oferta i d'interacció lingüístiques per a mantenir obertes el màxim de vies de comunicació. Un mecanisme bàsic de bloqueig de les possibilitats comunicatives és l'ocultació de la diversitat d'opcions: en són exemples diversos que s'ignori la diversitat lingüística dels alumnes a l'escola, l'esborrament de les intervencions en llengües altres que la de l'estat a la televisió espanyola, el règim de desconexió de les emissions en occità aranès a la televisió catalana... La promoció de la diversitat comporta, doncs, de fer-la accessible al màxim, cosa que obliga, no cal ni dir-ho, a una atenció especial a l'oferta lingüística dins de les diverses instàncies de l'ensenyament.

L'existència d'una llengua establerta en un territori donat no és incompatible per principi amb la diversitat lingüística. Que els processos històrics d'establiment de llengües en les societats modernitzades hagin anat acompanyats de processos de substitució demana de fet una explicació: si es pot entendre el principi que calgui una llengua de comunicació general, costa més d'entendre per què l'adquisició d'aquesta llengua hauria de comportar l'abandonament de l'originària. Acabem de veure que els processos de substitució han estat induïts per operacions deliberades de desmantellament dels mecanismes d'inserció social de les llengües substituïdes, justificats per concepcions de la realitat nacionalistes i monolingüistes, i orientats a la forma de dominació que consisteix a controlar tots els espais comunicatius i a monopolitzar les vies d'informació. És, doncs, concebible una política que es proposi l'establiment d'una llengua en un territori donat com a recurs de comunicació general per defecte i alhora la promoció de la diversitat lingüística, estimulants l'aprenentatge de llengües, la participació en diverses xarxes de comunicació que transcendeixin aquest territori, i la visibilitat, l'accessibilitat, l'ús i la transmissió de totes les llengües que hi són presents.¹⁰

10. La importància de les operacions d'ocultació de la diversitat lingüística m'ha estat suggerida pel cas de l'occità i més generalment per la política lingüística francesa. La importància, per reacció, de la visibilitat i de l'accessibilitat de les llengües és subratllada per Sauzet (1996). La "Gimcana de les Llengües" de Masquefa (Junyent 2002) va ser una operació exemplar de "visibilització" de les diverses llengües presents en aquest municipi.

Costa d'imaginar una societat modernitzada que no tingués, per a un territori donat, una llengua establerta i que confiés el seu funcionament a un sistema comunicatiu garantit per l'ús complementari de diverses llengües. Il·lustrem-ho: la comunicació funcionaria no pas perquè tots els membres de la societat compartissin almenys la capacitat en una llengua donada sinó perquè hi hauria sempre la possibilitat de trobar algú que compartís almenys una llengua amb cada un dels dos individus que es proposessin de comunicar o bé perquè per a una part important de la població seria improbable trobar-se en situació d'haver de comunicar amb algú que no hi compartís almenys una llengua. En la mesura en què tals situacions existeixen –immigrats que han de recórrer a intèrprets o que desenvolupen la seva vida a l'interior de la pròpia comunitat sense contactes exteriors–, les percebem com a anòmales i no ens semblen desitjables; les interpretem, i crec que no ens equivoquem pas, com a mostres de manca d'integració social i com a font de marginació.

Per contra, si pensem en la comunicació supraterritorial, el funcionament en xarxes de llengües complementàries no és tan sols una cosa habitual; és una necessitat i un antídoto indispensable contra el monopoli d'una interllengua que orientaria la comunicació en un sentit únic i que establiria una relació de dominació com la que hem denunciat en els processos de substitució lingüística. La pretensió que un bilingüisme generalitzat en la llengua d'origen de cadascú –suposant que només n'hi hagués una– i la interllengua general seria la solució òptima per a la comunicació supraterritorial és una de tantes emanacions de les concepcions utilitaristes. Basti pensar en l'aberració que suposa l'accés d'un català a la realitat italiana a través de l'anglès: fins i tot una intel·lecció precisa de les explicacions en aquesta llengua seria immensament més pobre que la percepció de matisos i de connotacions a què accediria mitjançant un esforç mínim d'aprenentatge, ni que fos imperfecte, de l'italià o d'alguna altra de les varietats romàniques utilitzades a Itàlia. De nou, el coneixement generalitzat d'una llengua que garanteixi per defecte la comunicació és, òbviament, un objectiu que ens hem de proposar, però al costat d'un plurilingüisme que asseguri el màxim de contactes directes i d'alternatives en l'activitat de comunicació.

LA INSTAL·LACIÓ DE LES LLENGÜES

El plantejament que faig aquí, defensant la compatibilitat entre l'existència d'una llengua establerta en un territori donat i una situació desitjablement duradora

de plurilingüisme, és francament contradictori amb el postulat tradicional de l'oposició excloent entre normalització i substitució. Sostinc, en efecte, la possibilitat de portar a terme una política de promoció d'una llengua que tingui com a objectiu garantir el seu ús i la seva transmissió intergeneracional sense proposar-se de fer-ne una llengua establerta ni, doncs, de superar la seva condició de llengua subordinada. Recollint i readaptant terminològicament les propostes de Viaut (1996), anomeno el propòsit d'aquesta mena de política instal·lació d'una llengua. Segons això, l'establiment serà, en els termes formulats fins ara, la mena d'instal·lació d'una llengua que li atorgui la funció discriminant principal pròpia de les societats modernitzades.

Viaut (1996: 48) proposa que es doni al terme establiment un valor "mínim", entenent, llavors, que per a establir una llengua n'hi ha prou d'assegurar-li "un nombre mínim de funcions discriminants".¹¹ En la mateixa línia del que jo acabo de dir, sosté que la intervenció sobre la situació de conflicte lingüístic no s'ha de proposar necessàriament la inversió de les posicions de les llengües que hi participen, sinó que també ha d'existir la possibilitat d'instal·lar-les "en una relació d'equilibri real acceptat" (p. 49); la instal·lació, doncs, en el seu plantejament, és el procés que porta a una situació duradora de plurilingüisme.¹² Com que no em sembla gens oportú renunciar a la meua acceptació del terme establiment i deixar sense nom un fenomen sociolingüístic la consideració del qual em sembla essencial per a entendre el funcionament de les llengües, opto per referir l'etiqueta instal·lació a cada una de les llengües que en són objecte, cosa que no crec que desvirtui la proposta de Viaut i que permet d'utilitzar complementàriament els dos termes de tal manera que ajuden a clarificar les relacions pròpies del contacte de llengües i els objectius de les activitats de planificació lingüística.

Acceptat això, la definició que fa Viaut de l'establiment "mínim" hauria de ser aplicable a la noció d'instal·lació d'una llengua. Segons aquesta definició, completada

11. «[...] notre interprétation de la normalisation [...] nous inclinera à retenir du premier concept [l'establiment] son utilité topologique comme débouché du procès normalisateur et le principe de son acception descriptive, en préférant dire que l'"établissement" se prouve par la mise en oeuvre d'un nombre minimal de fonctions discriminantes, plutôt que par celle de la principale d'entre elles.»

12. «Nous débouchons ainsi sur une autre appréhension du concept de départ, notamment du fait d'un présupposé différent, à la base, quant à l'issue du contact linguistique, non uniquement perçue comme le renversement de l'ordre des termes du conflit initial, vers une relation de type, par conséquent, ordonné, mais aussi comme la possibilité de leur "installation" dans une relation de réel équilibre consenti. Cette déclinaison, de fait, du concept d'"établissement" nous conduit à proposer, à côté de lui, et pour répondre à ce que nous venons d'évoquer celui d'"installation".»

amb els elements que ja he avançat, el procés d'instal·lació atorgaria a una llengua donada el grau mínim de capacitat discriminant que en garantís l'ús i la transmissió intergeneracional. Trobo, però, que aquest ús de la noció de funció discriminant planteja alguns problemes i ens obliga a intentar de precisar encara el seu valor. El mateix Viaut (p. 48) n'assaja una definició que ens serà particularment útil: «Nous tenterons de résumer X. Lamuela [1994a: 56-60], qui reprend J. Murgades [1992: 6, 9], en prenant la “fonction discriminante” comme un ensemble de sous-fonctions déduites de l'emploi de variétés ou de formes linguistiques propres à favoriser une capacité d'action dans le champ des différentes formes de pouvoir dans l'organisation et la vie d'une société.» Podeu contrastar aquesta definició amb la caracterització que n'he donat al començament; ara intentaré d'analitzar-ne les nocions centrals, relatives, d'una banda, a les “varietats o formes lingüístiques que proporcionen capacitat d'acció” i, de l'altra, al “camp de les diferents formes de poder dins de l'organització i la vida d'una societat”, que és on s'exerceix aquesta capacitat d'acció.

Seguint Strassoldo (1976), a Lamuela 1994a (p. 90) vaig adoptar una noció sistèmica del poder que l'entén com a capacitat de fer –o capacitat d'acció– repartida en diferents graus entre els membres de la societat, de tal manera que el poder no és en ell mateix una entitat malèfica i perversa que utilitzen els “dolents”, sinó l'accés als recursos que, en mans diverses, fan funcionar la societat –però, com és natural, sí que es pot trobar concentrat en mans de qui estigui disposat a abusar-ne. Cada llengua és un instrument, un recurs, que permet de fer coses que varien segons el nombre i la mena de gent que l'empren (funció instrumental) i segons les característiques de la seva elaboració, entesa com a adequació a una representació de la realitat (funció definidora) i a la seva pròpia forma d'inserció en una societat donada (funció simbòlica d'adequació). En aquesta perspectiva, podem establir una funció de les llengües definida per la propietat que tenen de conferir poder –capacitat de fer– als seus usuaris. Val la pena de tenir present que aquesta capacitat d'acció es manifesta d'una manera rellevant en forma de capacitat de participació. Com que la llengua és un fenomen social, la capacitat de fer que confereix és una capacitat de fer en interacció amb els altres, una capacitat de participar; integrar-se lingüísticament és, de fet, exercir la pròpia capacitat de participar en una sèrie d'activitats desenvolupades gràcies a l'ús de la llengua.¹³

13. La lectura en una llengua morta la podem entendre com una “participació diferida” en l'acte d'escriptura de l'autor, a part del fet que el coneixement d'una d'aquestes llengües és quelcom compartit amb

Hi ha, però, una diferència substancial entre la mena de capacitat d'acció que confereix qualsevol llengua parlada en una societat modernitzada i la que s'obté per l'ús de la llengua que hi és establerta; només aquesta regula de manera necessària la participació plena en la vida social i les possibilitats de promoció. Dins del domini català al sud de les Alberes, el català o l'anglès, amb configuracions diferents, atorguen un nivell molt alt de capacitat d'acció, que comporta clarament una ampliació substancial de possibilitats laborals, però no és de cap manera concebible que qui ignori l'espanyol hi desenvolupi una vida perfectament integrada i lliure de dificultats, ni que tingui accés a feines qualificades.¹⁴ Caldrà convenir, doncs, que el "camp de les diferents formes de poder dins de l'organització i la vida d'una societat" comprèn un espai obert i general, propi de la llengua establerta, on conflueix l'activitat de la major part dels ciutadans, i diversos espais parcials i més o menys tancats, que constitueixen àmbits complementaris d'activitat, on eventualment regeix l'ús d'una llengua subordinada i on s'exerceix la capacitat d'acció dels qui la parlen. El grau d'instal·lació d'una llengua subordinada es podrà mesurar, justament, en termes de l'extensió dels espais on és vigent i del grau d'obertura, de projecció, d'aquests espais dins del conjunt de la societat. Sembla, en qualsevol cas, que cal distingir entre la capacitat d'acció o de participació en general, definida en els termes en què ho acabo de fer i associada a una funció de participació, i la capacitat en llengua establerta associada a la funció discriminant. Llavors, no caldria parlar d'una "funció discriminant principal" sinó simplement de la funció discriminant, o funció de selecció social, que seria la mena de funció de participació pròpia de la llengua establerta.¹⁵ Les normes que regeixen l'ús d'aquesta llengua comporten un grau màxim de constricció, derivat del caràcter necessari que té el seu coneixement. Una condició indispensable perquè una llengua es pugui considerar instal·lada serà que existeixin unes normes d'ús que la facin obligada dins de certs espais comunicatius, però aquestes normes sempre estaran limitades a una part de la població o, com a

---

d'altres persones que participen en activitats tals com l'ensenyament i l'aprenentatge lingüístics o la interpretació i el comentari de textos.

14. Les úniques excepcions són alguns esportistes –per als quals seria més oportú parlar de feines ben remunerades que de feines qualificades– i persones que exerceixen professions definides o delimitades per l'ús d'alguna llengua estrangera, com professors d'idiomes, guies, o empleats "catapultats" de multinacionals.

15. Aquestes consideracions ens porten a postular la llista següent de funcions socials de la llengua: (1) instrumental, (2) definidora, (3a) simbòlica d'adequació, (3b) simbòlica d'identificació, (4a) de participació i (4b) discriminant.

mínim, a una part dels usos, i comportaran, en qualsevol cas, un grau de constricció molt menor que les normes d'ús pròpies de la llengua establerta. Ara puc proposar una definició que em sembla –provisionalment– satisfactòria: un procés d'instal·lació obté per a una llengua donada el grau mínim de constricció a favor del seu ús que garanteixi aquest ús i la transmissió intergeneracional de la llengua.

La funció simbòlica d'identificació, que no he esmentat en aquestes últimes línies, es refereix més a la llengua com a característica del parlant que com a recurs i intervé d'entrada en processos de distinció, de simple inclusió-exclusió a partir de mecanismes purament simbòlics. Penseu en algú que parla una determinada llengua, talment que pot participar en les activitats que s'hi fan, però que és reconegut pels parlants com algú que s'identifica per l'ús natiu o habitual d'una altra llengua i és percebut sistemàticament com a extern al grup. L'aplicació d'aquesta mena de distinció en determinades situacions, com ara les de contractació laboral, constitueix un cas de discriminació injusta, per tal com és motivada per la filiació de la persona exclosa i no pas per les seves capacitats. La presència de fet d'aquesta funció distintiva de la llengua en els processos de selecció social és un dels factors que indueixen a la substitució lingüística; les persones excloses malgrat les seves capacitats lingüístiques en la llengua establerta perceben l'assimilació com una condició necessària per a accedir als mecanismes de mobilitat social. És evident, doncs, que la defensa del plurilingüisme comporta una actitud de prevenció respecte a la hipertròfia de la funció simbòlica d'identificació. D'altra banda, la concepció quasi exclusiva de la llengua com a factor identitari entre la major part dels polítics catalans és una de les pitjors amenaces que pesen sobre les activitats de promoció de la llengua catalana. No pot estranyar que polítics que continuen repetint que “el català només serveix per a *ser*”, ignorant totes les coses que s'hi poden –i que s'hi podrien– *fer*, no es prenguin de fet seriosament la multiplicació d'activitats en català. Dins del seu “integrisme identitari”, esperen que la població d'origen immigrant s'assimili, adoptant la llengua catalana i identificant-s'hi, al mateix temps que estan ben disposats a negligir els mecanismes d'integració lingüística representats per les ocasions en què l'ús del català sigui present i es faci necessari. Quan constaten que l'assimilació lingüística no es produeix, cauen en el desconcert i es llancen a fer propostes deletèries per a l'ús de la llengua catalana (Branchadell 2001: 210-233).

Distingeixo entre assimilació, entesa com la identificació completa d'una persona d'origen immigrant amb els membres de la societat receptora, que comporta

l'adopció de les seves característiques culturals i l'abandonament de les pròpies, i integració, que s'ha de prendre com la (re)socialització d'una persona d'origen immigrant que li permet de participar plenament en les activitats de la societat on viu però que no l'obliga a abandonar les seves característiques culturals originàries (*Declaració Universal de Drets Lingüístics* 1996, art. 4). En termes lingüístics, l'assimilació comporta l'ús de la llengua de la societat receptora amb la pròpia descendència i la integració sense assimilació, la transmissió intergeneracional de la llengua d'origen. Una política plurilingüista s'orienta, entre altres coses, a garantir i estimular els processos d'integració sense assimilació i haurà de tenir com a resultat l'existència creixent de ciutadans caracteritzats per filiacions identitàries complexes, capaços d'actuar en contextos culturals diversos i de manejar diverses llengües amb el grau més alt de competència. Per a aquests ciutadans, la llengua establerta en la seva societat representa una mena de denominador comú identitari i, sobretot, civil, integrador però de cap manera exclouent, i les seves altres llengües són ponts culturals actius i antídots eficaços contra tota mena d'integristes identitàris i de temptacions xenòfobes. Aquesta situació, d'altra banda, facilita la possibilitat d'instal·lació de diverses llengües per tal com multiplica les opcions de tria lingüística en els contactes personals i neutralitza en una mesura important la tendència estructural a l'expansió assimiladora d'un grup lingüístic demogràficament majoritari, que deixa de ser compactament monolingüe.¹⁶

ELS PROCESSOS D'INSTAL·LACIÓ I D'ESTABLIMENT

Val la pena d'intentar un esbós del funcionament dels mecanismes que entren en joc en els processos d'instal·lació i d'establiment de les llengües. Un plantejament complet de la qüestió requeriria desenvolupar una teoria de la difusió i de la planificació lingüístiques.¹⁷ Ara em limitaré a enumerar els components a tenir en compte en l'estudi de tals processos i a dedicar algunes reflexions mínimes als que tenen un caràcter estructural des del punt de vista de la societat i, en una mesura molt menor, en relació

---

16. Recordem que l'any 2000 un 12 % de la població adulta de la província de Barcelona considerava que tenia igualment l'espanyol i el català com a "llengües pròpies" personals (IERMB 2002: 64).

17. M'ocupo de cada una d'aquestes dues qüestions respectivament a Lamuela 1996a i 1996b, encara que allà també de manera excessivament sumària.

amb la forma de la llengua.¹⁸ L'esquema que Aracil (1965) va col·locar sota l'etiqueta de normalització servirà per a precisar alguns aspectes del desplegament dels mecanismes adaptatius implicats. Els components que cal esmentar són:

- A. Components inherents a les polítiques lingüístiques i a la planificació eventual:
  - les persones implicades en la presa de decisions,
  - els mecanismes de presa de decisions,
  - el personal mobilitzat,
  - els mitjans mobilitzats,
  - la creació d'estructures de planificació (centres, organitzacions...),
  - la formació d'agents de la planificació,
  - la producció de materials.¹⁹
- B 1. Els mecanismes de control (Aracil 1965) sobre:
  - l'ús (normes d'ús, grau de constricció) i
  - l'adquisició (o la transmissió) de les llengües.
- B 2. Els mecanismes de consciència (Aracil 1965):
  - les atribucions de valor a les llengües i
  - els discursos que les sostenen.
- C. Les intervencions legals:
  - programàtiques (planificació)
  - normatives (control) i
  - declaratives o simbòliques (consciència).²⁰

---

18. Aquesta enumeració té en compte l'esquema de Viaut (1996: 61). *Reversing Language Shift* (Fishman 1991) està dedicat a la mateixa problemàtica que discuteixo aquí d'una manera ben documentada i, òbviament, molt més completa, però amb plantejaments prou diferents dels meus; Boix & Vila (1998: 302-314) ofereixen un resum excel·lent i una crítica adequada dels aspectes teòrics d'aquest llibre.

19. En casos de polítiques lingüístiques estatals no explicitades, el mateix aparell de l'estat és el vector de realització de la seva política lingüística i els funcionaris els seus agents privilegiats.

20. La Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya, és plena de formulacions programàtiques –per exemple: «[...] són, doncs, objectius d'aquesta Llei [...] d) Assegurar l'extensió del coneixement del català.» (art. 1.2). La declaració d'oficialitat d'una llengua que en qualsevol cas no tindria concurrents per a aquesta funció, té sovint una funció simbòlica. No cal dir que una mateixa intervenció legal sol combinar més d'una d'aquestes funcions.

D. Els parlants:
transmissió formal i informal →
capacitat lingüística →
capacitat d'acció.

E. Els espais comunicatius
definites per normes d'ús,
més o menys estesos i
més o menys oberts (accessibilitat):

xarxes	oferta cultural i mediàtica	àmbits d'activitat ²¹	rètols
grups		serveis i prestacions	comunicacions
zones			productes
territori			

Reprodueixo la forma explicitada de l'esquema d'Aracil (1965) que vaig proposar a Lamuela 1994a (p. 103), utilitzant les nocions de funcions lingüístiques de la societat i de funcions socials de la llengua:

Perspectiva de les funcions lingüístiques de la societat:

consciència → canvi de la concepció / valoració de la llengua (atribucions de valor)

control → canvi de les normes socials d'ús lingüístic (eventualment propiciat o sancionat per mesures legals)

Perspectiva de les funcions socials de la llengua:

funció instrumental → extensió de l'ús (funcional i demogràfica)

funció definidora → expansió de la capacitat definidora

funció simbòlica d'adequació → renovació del sistema estilístic

Les atribucions de valor a la llengua estan clarament compreses dins de les funcions de consciència. A diferència del que deia en treballs anteriors, considero ara

21. Entre aquests àmbits d'activitat, cal distingir les característiques particulars de funcionament de l'administració de justícia.

que es troben, des del vessant de les funcions lingüístiques de la societat, en correspondència amb les connotacions pròpies de la funció simbòlica d'adequació, que pertany al vessant de les funcions socials de la llengua.²² Segons les situacions de comunicació en què s'utilitza una llengua, aquesta adquireix unes certes connotacions, que són utilitzades per a construir-ne una determinada representació, que alhora és a la base de la reproducció dels usos que l'han generada. Una llengua utilitzada només en l'àmbit familiar es veurà atribuir les "característiques pròpies" de les llengües emprades en aquest àmbit i això mateix blocarà les possibilitats que el seu ús s'estengui a d'altres contextos. Una política d'exaltació o de denigració d'una llengua aprofitarà aquest mecanisme per a donar el biaix que li interessa a les atribucions de valor i acabar afavorint la seva expansió o la seva reculada. La funció simbòlica d'identificació, en canvi, té una posició ambivalent: d'una banda la llengua és emprada com a símbol de grup i de l'altra és percebuda d'una determinada manera segons el grup que simbolitza. Però ara ens interessa sobretot en la perspectiva de la consciència, de la percepció de la llengua, per tal com juga un paper en els mecanismes d'adhesió identitària o de rebuig d'un grup lingüístic, propi o estrany.

Un programa de planificació lingüística que es proposi la instal·lació d'una llengua haurà d'aplicar mecanismes de control per a assegurar-li, seguint la definició de planificació lingüística de Cooper, uns parlants i uns usos.²³ Una característica bàsica del funcionament de les llengües que, sorprenentment, s'oblida sovint, és que s'aprenen utilitzant-les; per tant, confiar-ne la transmissió a l'ensenyament formal no deixa de ser una anomalia. Cal entendre, doncs, que, en una primera fase de l'aplicació del programa, aquesta mena d'ensenyament pot representar un suport fonamental, però que un índex del seu èxit serà que acabi tenint l'única funció de completar l'aprenentatge informal com ocorre en el cas de les llengües que són transmeses a través del conjunt dels processos de socialització. No cal dir que, en qualsevol cas, l'accés escolar a la llengua objecte de promoció haurà d'estar garantit regularment.

L'objectiu principal haurà de ser aconseguir la implantació d'aquesta llengua en una sèrie d'espais comunicatius regulats per unes normes d'ús tals que els defineixin com a espais on vigeix el seu funcionament; obtingut això, la capacitat lingüística es configura com a capacitat de participació en aquests espais, que, a través d'una política

---

22. Vegeu la nota (2).

23. Vegeu la nota (7).

d'accessibilitat, són visibles per als usuaris i es constitueixen en oferta disponible per als qui adquireixin la capacitat necessària i alhora en mitjà de consolidació i de reproducció d'aquesta capacitat. Imaginem un parlant aïllat i un aprenent d'occità que tenen notícia de l'existència d'una associació occitanista i que, gràcies a aquest fet, accedeixen a una xarxa de persones que comuniquen habitualment en aquesta llengua. Una tasca de la política que estic descrivint seria formar i encoratjar organitzacions d'aquesta mena i fer-ne una propaganda adequada per a garantir-ne la màxima visibilitat. Aquest exemple, relatiu a xarxes de parlants, correspon a la mesura mínima d'implantació en un espai comunicatiu. Les possibilitats actuals d'alta mobilitat geogràfica i de comunicació a distància fan que s'hagi de considerar com un fet pertinent per a la nostra discussió l'existència creixent de xarxes de comunicació supraterritorials, que, quan són vehiculades per Internet, ja comporten ara mateix una freqüència d'interacció equivalent a la de les xarxes de contacte directe.²⁴ En la mesura en què els parlants formin col·lectivitats perceptibles com a tals i definides, almenys, per l'ús comú d'una llengua, es podrà parlar de grups lingüístics, que constitueixen també espais de comunicació definits per les normes d'ús que estableixen –si ho fan– la interacció en la llengua compartida entre els membres del mateix grup. Que els membres d'un grup lingüístic actiu ocupin de manera numèricament significativa determinades zones del territori –barris, municipis, grups de municipis...– representa un grau més alt d'inserció social de la seva llengua i pot ser pres també com a objectiu d'una política de promoció lingüística (Boix & Vila 1998: 306-307; Fishman 1991: 134-135).

Hi ha qui va repetint que les llengües pertanyen a les persones i no pas als territoris, donant a entendre que no hi hauria d'haver regulació territorial dels usos lingüístics; això és de la mateixa categoria mental que sostenir que, com que els cotxes pertanyen als seus amos i no pas a les carreteres, no hi hauria d'haver normes de trànsit. Les propietats d'una llengua establerta es defineixen en funció d'un territori donat i, en conseqüència, tota política d'establiment està necessàriament vinculada a un espai territorial; els processos de substitució lingüística lligats a la modernització han estat, en definitiva, processos d'ocupació de territoris, sovint sobre la petja d'ocupacions militars. Les polítiques d'instal·lació també requereixen la definició d'un espai geogràfic on desplegar-se i, quan s'apliquen a llengües territorials, ho fan en condicions òptimes si és possible fer coincidir aquest espai amb el domini lingüístic de la llengua objecte de promoció.

24. Vegeu, per exemple, Alén & Boyer (2001).

En tots els casos, la distribució dels espais comunicatius es fa per referència a un àmbit territorial—sense menystenir el fet que pot ser transcendit de diverses maneres—, existeix un sistema de normes d'ús propi del conjunt del territori, i les condicions d'accessibilitat i de cultiu i desenvolupament estructural de cada llengua depenen inevitablement del paper que li atorguen aquestes normes d'ús globals.

La possibilitat d'establir la llengua històrica d'un territori depèn de factors diversos, particularment de les condicions demogràfiques en què es trobi i, en definitiva, de les representacions dels ciutadans. En el cas de l'occità parlat a França, és una aspiració quasi generalment abandonada, i aconseguir-ne alguna forma d'instal·lació se sol considerar un objectiu difícil i ben satisfactori.²⁵ Però, de la mateixa manera que es pot desistir de l'establiment d'una llengua territorial, també pot ser que, en una situació de substitució més o menys avançada, una part important de la població monolingüe en llengua dominant assumeixi la llengua en regressió com a propi símbol identitari i se'n proposi l'establiment i, com a primer pas necessari, la renaixença, tot assegurant-ne la transmissió a partir dels seus propis fills.²⁶ En darrer terme, les decisions sobre política lingüística s'han de sotmetre a les regles del joc democràtic i no és acceptable de cap manera que es consideri per principi il·legítim l'establiment de les llengües territorials; particularment si ens volem adonar que l'alternativa a l'establiment d'una llengua subordinada és que es mantingui com a única llengua establerta la que ja és d'entrada dominant. Ens trobem davant del joc habitual de miralls trucats que consisteix a condemnar en les aspiracions dels sotmesos allò que s'admet amb una absoluta normalitat com a atribut dels qui es troben en posició de domini; es tracta del principi conegut que n'hi ha que són més iguals que d'altres. Tot plegat no té altre objectiu que consumir la desterritorialització d'una llengua subordinada, desinserir-la d'un espai de comunicació decisiu per al seu funcionament i, així, desposseir els seus parlants dels drets derivats del seu ús generalitzat, de la plena accessibilitat a la llengua i d'una sèrie de recursos lingüístics i de possibilitats expressives que reculen seguint la reculada de la llengua mateixa.

Quan parlo de llengua territorial, sóc conscient que decidir quina—o quines—és la llengua d'un territori pot plantejar problemes de definició. Es tracta d'una qüestió complexa que s'ha de discutir tenint en compte tots els elements que són pertinents en

25. Vegeu Viaut (1996) o Hammel (1996), entre d'altres.

26. És un supòsit bàsic de Sánchez Carrión (1987).

cada cas. Demostrar la inconsistència de l'argumentació de Branchadell (1997: 139-185) quan vol refutar la pertinència de la noció de "llengua pròpia" i la seva aplicació al català, pot servir per a il·lustrar aquest punt. Una primera cosa que cal dir és que Branchadell no desfà les confusions relatives a l'ús de l'etiqueta "llengua pròpia" i barreja en el seu discurs les accepcions que qualsevol autor li vulgui atribuir (per exemple, p. 151) i el concepte jurídic, que per a mi és l'únic que es pot acceptar sota aquesta denominació, a causa de la vaguetat i l'equivocitat dels altres usos. Entenc que el fonament del concepte jurídic en qüestió és, pel que fa a l'aspecte sociolingüístic, el fet que es pugui parlar de "llengües territorials", però que cal que hi hagi, a més a més, fonaments d'ordre ètic i polític que certament concorren en el cas del català, com es desprèn del que vaig dient.²⁷ Els dos arguments que Branchadell rebutja erròniament són el del caràcter distintiu que té el català per als territoris on es parla i el de la historicitat, formulat per Marí (1995). Les llengües que tenen en proporcions significatives parlants nadius nascuts dins del domini lingüístic català –per cert, aquesta expressió no tindria sentit si no en tingués l'expressió llengua territorial– són el català i les llengües dominants de cada un dels estats en què es troba dividit el territori, que hi perllonguen els seus dominis originaris.²⁸ En aquesta situació, no costa pas gaire de veure que la llengua que apareix com a distintiva del territori que, justament, anomenem el seu domini lingüístic és el català. Davant d'això, Branchadell (p. 144) fa una afirmació que sembla una broma consistent a substituir un raonament amb un càlcul lògic sense cap mena de pertinència: «Doncs bé, si una llengua L és d'un territori T "amb exclusió de tot altre", això voldrà dir que *no* hi ha parlants de L fora de T (per exemple, a R). Per tant, semblaria que perquè el català fos la llengua pròpia dels Països Catalans caldria que no hi hagués *cap* catalanoparlant fora dels Països Catalans, la qual cosa, evidentment, és falsa.» Pel que fa al criteri de la historicitat, Marí, encara que tipifiqui diversos casos, el tracta sempre com a relatiu i gradual (p. 46): «Al marge dels condicionaments demogràfics i polítics que poden alterar l'ordenament lògic, és obvi que la llengua històrica d'un territori –i més si n'és originària– no hauria de trobar-se mai en un estatus d'inferioritat o subordinació respecte a una altra llengua d'historicitat menor; i aquesta, al seu torn, mai no s'hauria de trobar en inferioritat respecte a una llengua advinguda

27. A propòsit d'aquest concepte, vegeu Vernet & alii (103-107 i 126-130) i Solé (1996). Solé (1998) va dedicar una ressenya llarga i pertinent al llibre de Branchadell (1997).

28. La situació a Andorra es pot considerar, pel que fa a certs aspectes rellevants, una extensió de la situació pròpia del territori políticament espanyol.

recentment.» Branchadell (pp. 146-148) hi introdueix una divisió arbitrària segons la qual “les llengües d’historicitat relativa”, condició que ell atribueix a l’espanyol nativitzat a Catalunya, es podrien agrupar amb les d’una historicitat més gran i ser considerades igualment com a “llengües pròpies”. D’una banda, sabem que, pel que fa a la fixació del concepte jurídic corresponent, no ha estat així; de l’altra, si, a l’hora de determinar quines llengües són territorials, restablím el caràcter relatiu del criteri que manegem, suspès gratuïtament per Branchadell, el seu raonament s’ensorra. Si, a més a més, ens fixem en la història concreta del català, constatarem que el fet que la nativització de les respectives llengües dominants en les diverses zones del territori s’hagi produït globalment durant els últims cent anys i que, per tant, formi part encara de la memòria viva de la gent, crea, correctament, la percepció general del caràcter del català com a llengua territorial. Algú em deia, a propòsit de la immigració de postguerra a Catalunya: «els hem vist baixar del tren». La pretensió que les elits bilingües presents des de l’edat mitjana guardaven la cadira a la nativització recent de les llengües dominants (p. 147) és simplement capciosa, per tal com, si tot just s’hagués mantingut aquesta situació fins ara, cap persona sensata i de bona fe no la consideraria rellevant per a suscitar la qüestió que estem discutint.

La difusió de les llengües objecte de promoció en àmbits de treball té una importància decisiva per a afavorir-ne la instal·lació. Resulta evident, tenint en compte les exigències que imposa l’objectiu d’obtenir resultats concrets, que el grau de constricció que regeix l’ús d’una llengua de treball és generalment més alt que el que pesa sobre les llengües de relació informal. En estadis limitats de difusió d’una llengua en expansió funcional, són les activitats d’ensenyament, de producció cultural i mediàtica en aquesta llengua i les relatives a la planificació mateixa, que ofereixen ocasions de convertir-la en llengua de treball, ocasions que convé d’aprofitar establint normes d’ús a favor seu des de bon començament. En casos de difusió i de suport polític més grans, els àmbits concernits són els de l’administració i dels serveis públics, i, en la mesura en què es facin valdre drets ben tipificats dels ciutadans a rebre serveis i comunicacions en la pròpia llengua i productes que s’hi presentin o que en comportin l’ús, els departaments de les empreses privades que s’ocupen d’aquests aspectes.²⁹ Cal

29. La falta de legitimitat que des de certs sectors d’opinió s’ha atribuït als aspectes de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, que es proposaven d’incidir sobre aquesta qüestió, demostra fins a quin punt la confusió i la demagògia dominen el nostre panorama civil i polític.

remarcar que, en matèria d'expansió funcional, són rellevants tant la qualitat com la quantitat: tant la mena d'àmbits en què és present la llengua promoguda com la proporció efectiva del seu ús en els diferents sectors. El factor que decideix de fet l'establiment d'una llengua és que arribi a ser present en el mercat laboral en una tal mesura que el seu coneixement sigui inexcusable per a accedir-hi.

La meva tesi central a 1994a era que només les llengües establertes arriben a ser autèntiques llengües estandarditzades. En conseqüència, la instal·lació d'una llengua subordinada en garantirà un cert nivell de desenvolupament estructural però no arribarà a permetre el màxim desplegament de les seves virtualitats expressives esperable en el context de la societat on es parla. Pel que fa al funcionament unitari, la condició de llengua instal·lada l'assegurarà, en principi, al nivell dels espais comunicatius –molt particularment, del territori– en què aquesta condició sigui vigent. La codificació haurà eliminat la variació no funcional i els usuaris manejaran correctament la llengua codificada només en la mesura en què el grau de constricció de l'ús impedeixi la perpetuació d'una situació d'informalitat i de vaguetat en què l'eficàcia de la comunicació no deixi mai de ser accessòria respecte al simple reconeixement de la mera possibilitat de participació. Com és evident, el desenvolupament de la capacitat definidora tindrà com a límit el sostre establert per la difusió funcional de la llengua; però es pot pensar en un esforç, potser només voluntarista i de feina de despatx, per a assolir el nivell mínim representat per la possibilitat, que avanço com a referència, de fer classes de batxiller i d'escriure enciclopèdies en la llengua objecte d'instal·lació. On els límits de la llengua instal·lada seran més manifestos és en el seu sistema estilístic; absent d'espais de comunicació fonamentals per a la constitució del conjunt social, li serà sempre impossible formar l'entramat de connotacions capaç d'evocar-los.

CONCLUSIÓ

He volgut encapçalar aquest text amb una citació on es recorda que les polítiques lingüístiques, com, al capdavant, tota mena de polítiques, s'han de fer sense perdre de vista que l'únic que ens pot importar realment són les condicions de vida de la gent. Per tant, una posició ètica de base és sempre inexcusable. El problema apareix quan se'ns vol fer creure que l'adopció d'una base ètica per a les polítiques lingüístiques comporta negligir la comprensió del funcionament de les llengües. Tractem amb fenòmens socials i és precisament el respecte de les persones que ens obliga a establir

els seus drets en funció de la complexitat dels usos lingüístics dins dels espais comunicatius i, molt particularment, dins dels espais territorials. Els discursos “liberals” que contesten les polítiques lingüístiques territorials posen rarament en qüestió les polítiques ultrancerament territorials d’establiment de les llengües d’estat, demostrant que no fan altra cosa que prendre partit pels poderosos, de la mateixa manera que, quan afirmen la prioritat dels drets lingüístics personals, no fan sinó pronunciar-se a favor dels drets col·lectius del grup dominant. Cal dir que també se senten discursos “liberals” que contesten les polítiques d’establiment de les llengües d’estat; la majoria, però, adopten un to “políticament correcte” que ignora els mecanismes de constricció que pesen sobre l’ús de les llengües i que tendeix a veure en totes les mesures de regulació accessos de maldat d’alguns humans que pateixen de tendències autoritàries que s’haurien de fer mirar.

Totes les llengües són sistemes de recursos que confereixen capacitat d’acció als seus usuaris. En el nostre model de societat, només les llengües establertes assoleixen el màxim nivell de desenvolupament de les seves virtualitats expressives i esdevenen el sistema de recursos lingüístics més eficaç i més generalment accessible dins de la societat on es parlen. La mena de política lingüística que propugno s’orienta a la plena reapropiació de la llengua, pel que fa als parlants de les llengües territorials susceptibles d’establiment, i al màxim desenvolupament i a la màxima accessibilitat, pel que fa a les llengües territorials no susceptibles d’establiment i a les llengües d’immigració. Una política d’aquesta mena es proposa de satisfer drets de les persones que em semblen irrefusables:

- el dret a parlar una llengua que tingui el màxim grau de desenvolupament i d’accessibilitat en el seu territori,
- el dret dels ciutadans que no la tenen com a llengua familiar a accedir a la llengua del propi territori a través dels processos habituals de socialització,
- el dret a desenvolupar al màxim les pròpies capacitats lingüístiques personals en totes les llengües –familiars o territorials– adquirides al llarg del propi procés de socialització.

XAVIER LAMUELA
Universitat de Girona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALÉN GARABATO, M. C., & H. BOYER (2001) «Une “liste de diffusion” occitaniste sur Internet: la *List-oc*», H. Boyer & Ph. Gardy ed., *Dix siècles d’usages et d’images de l’occitan. Des Troubadours à l’Internet*, Paris, L’Harmattan, pp. 393-395.
- ANNAMALAI, E. (2003) «Reflections on a Language Policy for Multilingualism», *Language Policy* 2, 2, pp. 113-132.
- ARACIL, LL. V. (1965) «Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l’Europa nova», *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana, 1982, pp. 23-38.
- (1968) «Introducció», Eduard ESCALANTE, *Les xiques de l’entresuelo. Tres forasters de Madrid*, Barcelona, Lavínia, pp. 7-88.
- (1983a) «El racionalisme oligàrquic», *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions Països Catalans, pp. 47-65.
- (1983b) «L’estandardització del català modern en justícia a Josep Calveras», *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions Països Catalans, pp. 75-126.
- (1983c) «Sobre la situació minoritària», *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions Països Catalans, pp. 171-206.
- BARABÁSI, A.-L. (2002) *Linked: The new science of networks*, Cambridge (Massachusetts), Perseus Publishing. Citat per Annamalai (2003).
- BASTARDAS I BOADA, A. (2000) «De la “normalització” a la “diversitat” lingüística: cap a un enfocament global del contacte de llengües», *Revista de Llengua i Dret* 34, pp. 151-168.
- BOIX I FUSTER, E., & F. X. VILA I MORENO (1998) *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona, Ariel.
- BRANCHADELL, A. (1987) «Normalització lingüística: el concepte», *Límits* 3, pp. 21-43.
- (1996) *La normalitat improbable*, Barcelona, Empúries.
- (1997) *Liberalisme i normalització lingüística*, Barcelona, Empúries.
- (2001) *La hipòtesi de la independència*, Barcelona, Empúries.
- CALAFORRA, G. (2006) «Ús lingüístic i discurs: consideracions weberianes», *Caplletra* 37, pp. ----
- COOPER, R. L. (1989) *Language Planning and Social Change*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Declaració Universal de Drets Lingüístics*, International PEN, Committee for Translation and Linguistic Rights / CIEMEN, Barcelona, 1996.

- FISHMAN, J. A. (1991) *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon / Philadelphia / Adelaide, Multilingual Matters.
- HAMMEL, É. (1996) *Aide-mémoire. Langues et cultures régionales et Région Languedoc-Roussillon 1985-1996*, Perpinyà, El Trabucaire.
- IERMB [Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona] (2002) S. GINER & al. *Enquesta de la regió de Barcelona 2000. Condicions de vida i hàbits de la població, 1. Dades estadístiques bàsiques 2000. Ciutat, regió metropolitana i província de Barcelona, VII. Educació, llengua i hàbits culturals i de lleure*, <http://campus.uab.es/iermb/enquesta2000/DBI/1VII.pdf>, actualització del 8, 11, 2002.
- JUNYENT, C. (1998) *Contra la planificació. Una proposta ecolingüística*, Barcelona, Empúries.
- ed. (2002) *La Gimcana de les Llengües*, Barcelona, Octaedro.
- LAMUELA, X. (1987) «La distància lingüística com a mirall i com a miratge», *Límits* 2, pp. 3-15.
- (1994a) *Estandardització i establiment de les llengües*, Barcelona, Edicions 62.
- (1994b) «La politique catalane de la langue ou l'établissement impossible», *Lengas* 35. pp. 109-129.
- (1996a) «Promotion et diffusion des langues», H. GOEBL & al. ed. *Kontaktlinguistic. Contact Linguistics. Linguistique de contact*, I, Berlin / New York, Walter de Gruyter, pp. 887-893.
- (1996b) «Planificación lingüística: 1. Cuestiones generales y planificación social», M. FERNÁNDEZ PÉREZ ed. *Avances en Lingüística Aplicada*, Santiago de Compostela, Publicacións da Universidade de Santiago de Compostela, pp. 229-256.
- MARÍ, I. (1995) «Algunes distincions objectives essencials per a l'aplicació igualitària dels drets lingüístics», *Actes del Simposi Internacional Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa (Girona, 23-25 d'abril de 1992)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pp. 42-51.
- MONTOYA ABAT, B. (1996) *Alacant: la llengua interrompuda*, València, Denes.
- MURGADES, J. (1992) «Tres olimpíades després (o allò que va d'un "manifest" a un "pamflet")», *Els Marges* 46. pp. 3-17. També a *Llengua i discriminació*, Barcelona, Curial, 1996, pp. 28-53.
- NINYOLES, R. LL. (1969) *Conflicte lingüístic valencià. Substitució lingüística i ideologies*

- diglòssiques*, Barcelona, Edicions 62.
- (1971) *Idioma i prejudici*, 2a ed., Palma de Mallorca, Moll, 1975.
- (1972) *Idioma y poder social*, Madrid, Tecnos.
- PUEYO, M. (1989) «Diglòssia? Antaviana! (una revisió crítica del concepte i del seu ús en la sociolingüística catalana)», *Límits* 6, pp. 43-62.
- (1996) *Tres escoles per als catalans. Minorització lingüística i implantació escolar a Itàlia, França i Espanya*, Lleida, Pagès Editors.
- QUEROL PUIG, E. (1989) «El procés de substitució lingüística: la comarca dels Ports com a exemple», *Miscel·lània 89, Estudis del Valencià Actual*, València, Generalitat Valenciana, pp. 85-199.
- (2000) *Els valencians i el valencià. Usos i representacions socials*, Paiporta, Denes.
- SÁNCHEZ CARRIÓN, J. Ma. (1987) *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del Euskara y teoría social de las Lenguas*, San Sebastián.
- SAUZET, P. (1996) «Vers un service de la langue occitane en Languedoc-Roussillon», A. VIAUT & J.-J. CHEVAL ed. *Langues d'Aquitaine. Dynamiques institutionnelles et patrimoine linguistique*, Bordèu, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, pp. 133-144.
- SOLÉ, J. R. (1996) «El concepte de llengua pròpia en el dret i en la normalització de l'idioma a Catalunya», *Revista de Llengua i Dret* 26, pp. 95-120.
- (1998) «[Recensió de] A. Branchadell i Gallo, *Liberalisme i normalització lingüística*, Barcelona, Empúries, 1997, *Revista de Llengua i Dret* 30, pp. 373-385.
- STRASSOLDI, R. (1976) «Potere», F. DEMARCHI & A. ELLENA ed. *Dizionario di sociologia*, Milano, Edizioni Paoline, pp. 935-948.
- VALLVERDÚ, F. (1998) *Velles i noves qüestions sociolingüístiques*, Barcelona, Edicions 62. Citat per BRANCHADELL (2001).
- VERNET, J., & al. [E. Pons, A. Pou, J. R. Solé, A. M. Pla] (2003) *Dret lingüístic*, Valls, Cossetània.
- VIAUT, A. (1996) «Normalisation linguistique et patrimoine», A. VIAUT & J.-J. CHEVAL ed. *Langues d'Aquitaine. Dynamiques institutionnelles et patrimoine linguistique*, Bordèu, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine. pp. 41-70.